

HASAN KJAFI PRUŠČAK: NAŠ NAJVEĆI MISLILAC XVI VIJEKA*

Muhamed Tajib OKIĆ

Hasan Kjafi Pruščak nesumnjivo je jedna od najbrilijantnijih figura intelektualne Bosne XVI. vijeka. Mi s osjećajem ponosa ispisujemo njegovo ime i ovim kratkim osvrtom na njega, želimo da novo svratimo pozornost našega svijeta, da ponovo osvježimo uspomenu na ovog neumrlog našeg mislioca. Za Kjafiju znade svaki posjetilac Ajvatovice, jer je svaki tom prilikom svratio na njegov grob i pomolio se za dušu njegovu. Ali, pomolio se, većinom, kao nad grobom svakog drugog dobrog i pobožnog čovjeka, nesvjesno i ne shvaćajući svu veličinu i svu slavu koja je vezivana uz njegovo ime.

Ma to bilo i nesvjesno, ma bilo i usputno da se svake godine nad njegovim grobom zaustavi ogromno mnoštvo naroda, to je ipak za sada još jedina zadovoljština njegovoj velikoj sjeni. Ako se i nije pominjalo ono po čemu je Kjafi baš poznat u svijetu, ono zbog čega bi ga morali da najviše slavimo, ali se – ako ništa drugo – neprestano pominjalo njegovo ime kao rodoljuba, pobožnog i dobrog. I tako je Kjafi, što je rijedak slučaj kod naših davnih učenjaka i književnika, iz godine u godinu sačuvao svoje ime i u našim širokim slojevima. Kjafiju,

kao učenjaka i spisatelja pominje više strani svijet.

Kjafijev pradjed Jakub – kako to on u svojoj kratkoj autobiografiji tvrdi – rođen je negdje u okolini Skadra, odakle se doselio u selo Vukovo (iznad današnje željezničke stanice Babino Selo između Donjeg Vakufa i Jajca). U vrijeme osvojenja Bosne po sultanu Mehmedu el Fatihu, prešao je na Islam i živio do početka vladanja Sultana Sulejmana. Jakubov sin je David, a unuk (koji je umro u Pruscu) Turhan, otac Hasana Kjafije.

Hasan Kjafi se rodio u Pruscu 1544. g. uz ramazan u petak, kako mu je to njegova majka pričala. Tek u dvanaestoj godini počeo je učiti u domovini, a kasnije nastavio u Carigradu kod Munla Ahmeda Ensarije i Bali ef. Sarajlije (učitelja velikog Sokolovića), te u Čataldži kod Ibn Kjemalova Muida. Kad se je povratio u domovinu, obnašao je sad dužnosti učitelja, muderisa u Pruscu, sada opet kadije po raznim mjestima Bosne u Srijemu i drugdje po Balkanu.

Kao srijemski kadija, hodočastio je Meku i tom prilikom se mnogo koristio od čuvenog indijskog mislioca Miri-Gadanfera, koga s pijetatom pominje kao svoga učitelja.

Godine 1596., kao nagradu Sultana Mehmeda III. Za djelo "Ususul-hikjem fi nizamil alem", dobio

je doživotni kadiluk u Pruscu, kuda se povratio da i dalje uz to drži predavanja. Tu je i umro 1616. godine.

Nije još poznato u kojim je sve varošima služio, a on to sam izričito ne pominje u svojoj autobiografiji. Isto tako ne dostaju još mnogi podatci o njegovu životu i mnogim djelima koja je on napisao, neumorno radeći cijelog svog života. Do danas još najmanje znamo o njegovim pjesničkim radovima.

Kjafijev naučni rad bio je mnogostran i u tomu se baš ogleda sva jačina njegova duha. On se sa toliko pouzdanja i s toliko uspjeha upušta u tretiranje najtežih naučnih problema, on nam ih izlaže nevjerovatnom lakoćom stila, ljepotom i elegancijom izražaja, ostavljajući impresije velikog poznavaoaca arapskog jezika u tančine. U tome je Kjafi osobito snažan i čitajući njegove spise, teško bi se bilo sjetiti da to ne piše kakav učen Arap, nego sin danas utihlog i malenog našeg Prusca. On neobično rado upotrebljava u svojim djelima prozu sa srokom (sedž') i u tomu nas katkada podsjeća na Ali El-Kari.

Komentarisanju težih teološko-pravnih, filoloških, ili filozofskih djela, naročito onih koja su u većini slučajeva služila kao udžbenici, mi trebamo tražiti pozadinu u njegovom osobito razvijenom osjećaju patriotizma. On je išao za što je moguće

* Tekst je objavljen u listu 1927. godine u listu *Gajret* 21 : str. 327–329.

višim uproštavanjem stila, izbjegavao je suvišne i nepotrebne detalje i stavio je sebi u dužnost da sve potrebne udžbenike udesi posebice za naše prilike. U toj srećnoj i rodoljubivoj zamisli, on je imao mnogo uspjeha. Divno je na pr. njegovo vjeronaučno djelo “Revzatuldženat fi usulil-i’ tikkadat” i kao stvoreno za naš milije. On je naročito tu pokazao svu razvijenost svoje rasuđivačke moći, svojega kritičkog duha i svoje visoke spreme. Rijetko je koga naći da je s toliko vještine i s toliko poznavanja predmeta znao i umio da u nekim podvojenim mišljenjima onako strogo luči naše Maturidijsko od Eš’arijskog učenja, koja drugi u većini slučajeva nesvjesno miješaju.

Međutim, zbog slijepog povodjenja za zastarjelim turskim sistemom nastave, gdje se na nepotrebne detalje trošilo nemilice vrijeme, a što je proñicavi Kjafi uočio i kao štetno htio da kod nas izbjegne, pišući savršene priručnike, zbog toga najviše ova plemenita reorganizatorska zamisao našeg davnog velikana nije naišla na potpuno razumijevanje kod tuđina. Iako je on pisao djela za naše prilike, za našu sredinu, ona nisu došla u upotrebu po našim medresama. Možda bi se tomu mogao tražiti razlog i u pomanjkanju svijesti o sopstvenoj snazi duha u našem narodu, komu se možda teško bilo izmiriti sa odista velikom činjenicom da sin naše grude može da dade nešto jednako vrijedno, ili čak vrednije, nego jedan Arapin ili Turčin. Blagodareći tom pomanjkanju svijesti, toj slabosti, nerijedak je slučaj da se koje vrsno djelo kojeg našeg čovjeka podmetnulo kakvom orijentalnom piscu.

Ni Kjafi u tomu nije bio pošteđen. Njegov “Revzatul-dženat” pripisali su Muhamedu Bergiliji, a da ironija bude što veća kao takva ga je štampao knjižar i izdavač Bosanac, Hadži Muharem ef. Biščak u Carigradu. Nu ako se može oprostiti jednom knjižaru koji se je svakako iz neobaviještenosti ogriješio o zasluge svoga zemljaka, šta da se kaže za učenog Mahmud Es’ada koji ga je komentarisao i taj komentar posvetio Bergiliji,

kao tobožnjem autoru “Revzata”, prilikom posjete njegovog groba. A mi svi pouzdano znamo, a i Kjafi nam na to jasno ukazuje u svojoj autobiografiji i gdje i kada ga je pisao i komentarisao. Istorija će nesumnjivo pružiti najbolju satisfakciju Kjafigi za grdnu nepravdu koja mu je time nanesena.

Pisao je naučna djela, imajući pri tome na umu samo naše sopstvene potrebe, jer se kao dobar i pobožan musliman osjećao dužnim, da koristi svojemu narodu. A on je na dobrobiti svojega naroda radio cio svoj život. Predavao je i podučavao i sam. Iako je, kao čovjek visoke spreme, bez sumnje mogao da dođe na najviše položaje, on je najveće uživanje nalazio u tome da u svom omiljenom Pruscu podučava svoju braću, da sa javne govornice širi prosvjetu u narod, vršeći time imperativnu dužnost islamsku. Ako su – što je bilo više puta – opšti interesi i potrebe iziskivale, da taj rad, to svoje najveće zadovoljstvo prekine vršeći nerado dužnost sudije po mnogim varošima Bosne, u Srijemu i drugdje, on to smatra i naziva napašću (“ubtulitu bil kazan”). Niko opet srećniji od njega kada je njegov rad naišao na razumijevanje i pohvalu na najvišem mjestu, pa kad je dobio doživotni kadiluk u Pruscu uz uslov da nastavi sa držanjem javnih predavanja.

Mi smo već pomenuli da je Kjafigev naučni rad bio mnogostran. Dok Atai tvrdi da je pisao samostalna djela o mnogim, dotle Evlija Čelebi (koji je u prikazivanju njegova intelektualnog rada nije dosta mjerodavan) kaže, i to s rezervom moramo da primimo, da je o svim strukama pisao.

U koliko su orijentalni i zapadni literarni istorici, kritici i biografi, a na osnovu njih i naš uvaženi orijentalista dr. Safvetbeg Bašagić u svojoj doktorskoj tezi “Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti” nabrojali: u koliko se iz njegove autobiografije može vidjeti iako mnoga i od nabrojanih djela još nisu pronađena (a tvrdi se, da je napisao i bezbroj raznih rasprava) – mi smo u mogućnosti da za sada tek ovako prikazemo njegove spise:

- I. Filološko– stilistička grana:
 1. kao prvo svoje djelo, on i sam u svojoj autobiografiji pominje raspravu o tumačenju riječi “čelebi”. Djelo nije pronađeno.
 2. “Temhisut-telhis” i komentar toga djela: “Hulusatul-meani”, djelo o arapskoj stilistici i retorici. Otac pisca ovih redaka naišao je na jedan primjerak rukopisa ovih djela u Kjurprulinoj Biblioteci u Carigradu, a sam pisac ovog kratkog prikaza također na jedan ovaj rukopis u “Bibliothèque Nationale” u Parizu.
- II. Islamsko-pravna grana:
 1. “Hadikatus-salat” komentar na Kjemal pašazadin “Muhtesarus-salat”, o pet dnevnih vjerskih obreda (o namazu). I na ovo djelo naišao je otac pisca ovog prikaza u Biblioteci Hamida II u Carigradu.
 2. Komentar na Kudurijevo djelo o šeriatskom pravu uopšte. Do sada nije pronađeno, ali prema jednom tvrđenju, rukopis ovog djela nalazio bi se u nekoj Biblioteci u Brusi.
 3. Pred polazak na Hadž, počeo je u Srijemu, a u putu dovršio djelo o izvorima i filozofiji islamskog prava pod napisom: “Semtul-vusul ila ilmilusul”. To se je djelo neobično svjedočilo tadašnjim učenicima Sirije, Palestine i Hidžaza, naročito glasovitom indijskom učenjaku Miri Gazanferu, koga Kjafi ubraja u svoje učitelje. Oni su mu savjetovali da na to djelo napiše komentar, što je on i učinio boraveći u Pruscu. I na ovo djelo u rukopisu, naišao je otac pisca ovih redova u Biblioteci Hamida II. u Carigradu.
- III. Teološka grana:
 1. Komentar na vjeronaučno djelo od Tahavije, koga on nuzgredno pominje u svom “Revzatul-dženat”.
 2. “El-munire”.
 3. “Nurul-jakin” pisano pod Ostrogom 1605. god. i

4. “Revzatul-dženat fi ususli-li’tikadat”, dovršen pri obrani Osijeka 1596. god., jedno još i danas od najljepših vjeronaučnih djela, podijeljeno u osam poglavlja. Tu je iste godine počeo sa komentarisanjem toga djela, koga je u Pruscu dovršio, davši mu napis “Ezharur-revzat”. Rukopisa ovog djela ima više po našim privatnim i stranim bibliotekama, a štampan je kako to na drugom mjestu pomenusmo (i to bez komentara) u Carigradu.

IV. Filozofska grana:

1. “Muhtesarul-Kjafi”, djelo o svojim predavanjima, o logici, a kao kadilja, napisao je komentar toga djela do konca poglavlja o “tesavvuratu”.

Putopisac Evlija Čelebi ovdje pada u zabludu identifikujući ga sa “Kjafijom” gramatičkim djelom Ibnu Hadžiba.

V. Spisi raznog sadržaja:

1. “Nizamul-ulema”, gdje je prikazao čitav lanac učitelja preko kojih je nauka došla do njega, počev od Posljednjeg Božjeg Poslanika. Tu je dodao svoju genealogiju do godine 1009. po H. Iako dosta zbijena i kratka ipak je puna dragocjenih podataka o Kjafiji. Da li je kogod od njegovih učenika opisao život i djela posljednjih šesnaest godina njegova života nije nam poznato. Ta mogućnost ipak nije isključena. A baš ovaj period bi nam bio najvažniji, kada se Kjafi konačno smirio u zavijčaju i kada je bez sumnje najviše dejstvovao. Rukopis ovog djela, čiji prepis momentalno

imamo pri ruci, pronašao je otac pisca ovih redaka u maloj Biblioteci Medrese Kilil Ali Paše, blizu Tophane u Carigradu. Na naslovnom listu toga rukopisa (koji uostalom ima nekoliko i u našoj domovini), Kjafi se naziva: Vedžihuddim El-Akhisari¹).

2. Ipak je Kjafi u svijetu najviše poznat po svojoj političko-socijalnoj raspravi “Ususul-hikjem fi nizamil-alem”, kog je napisao 1589.g. i iste godine za vrijeme opsade Egre, gdje je učestvovao i Sultan Mehmed III.; podnio vezirima. Kako je on to iznio sve rdave strane u upravi, u vojsci, sve poroke od kojih je patila tadanja Turska, a kako je pokazao put i način kako se to dade otkloniti; kako je zrelo, ozbiljno i bez ustručavanja izložio pravo stanje stvari, veziri su mu savjetovali da je s arapskog prevede na turski jezik, kako bi je mogli iznijeti i pred samog sultana. On je to i učinio, preveo je, protumačio, razjasnio, a zatim odnio sam u Carigrad. Ministri su djelo podnijeli Sultanu Mehmedu III., za koje je Kjafi bio nagrađen sa 100 dukata i imenovan doživotnim kadijom u Pruscu, uz uslov da i dalje drži javna predavanja. Kada je dakle Kjafijev rad naišao na priznanje na najvišem mjestu, on se povratio u Prusac, gdje je i umro 1616.

Rukopisa ovog djela ima najviše i svuda i u našoj domovini i u Turskoj i po velikim

evropskim Bibliotekama. Tako sam primjerice naišao na jedan takav rukopis također u “Bibliothèque Nationale” u Parizu, a Dr. Bašagić prema Pertsch-u tvrdi, da ih ima u Lipisku, Dresdenu i Beču.

Kjafijev prevod na turski izdao je dershodža Hadži Ali ef. Fočo u Carigradu, u litografiji Ali ef. Cepića Prijedorca, knjižara u Carigradu.

Ponovni prevod “Nizamul-alema” na turski (prema Dr. Bašagiću) priredio je u “Asru” Tefvik, a po tom je izdat kao posebna knjižica 1361. preveden je još na francuski, a 1919. god. Preveo ga je Dr. S. Bašagić i na srpski jezik.

Iako smo u toku istraživanja do sada nepronadenih Kjafijevih djela i uopšte prikupljanja podataka iz njegova života, ovaj čas, kada ovo iznosimo po želji cijenjene redakcije “Gajreta” ne raspolažemo sa većom dokumentarnom građom o tom odličnom velikanu naše daleke nacionalne prošlosti za koga Basmadjian²), pod napisom “Kjafi de Bosnie” veli:

“Kiafi est un célèbre savant de l’oulema de l’époque de Mourad IV.³) Pendant la campagne d’Egri qu’entreprit ce sultan, Kiafi lui presenta son ouvrage intitulé: “L’Ordre du Monde”. Ce traité contient les principes et les pensées de ce personnage ainsi que les pieux motifs qui ont déterminé certaines circonstances de sa vie. Imprimé á Constantinople en 1285. de traité porte le titre de: “Nisamoul –além rissalessi”. Brochure sur l’ordre du monde”.

Slava i rahmet našem velikom učenjaku XVI. vijeka!...

¹ Akhisarom su turci nazivali Prusac. Inače znači “Bijeli Grad”.

² Basmadjian: “essai sur l’histoire de la

littérature ottomane” (p.122.). Constantinople 1910.

³ Pisac ovdje zamjenjuje Mehmeda III.,

komu je stvarno podneseno Kjafijevo djelce, sa Muradom IV.